

Az európai integráció dinamikus makroökonomiája

Halmai Péter: Krízis és növekedés az Európai Unióban
Európai modell, strukturális reformok
Akadémiai Kiadó, 2014, Budapest, 370 o.

A hazai növekedéskutatás és integrációelemzés világát iskolateremtő módon formálja és reformálja Halmai Péter elemzése, amely az európai gazdasági modell részleges kudarcáról szól. A korszerű növekedési modellek példaértékű alkalmazásával friss szemléletet visz a nemzetközi és integráció-gazdaságtani kutatásba. A módszertani iránymutatáson túl a szélesebb közönség számára új dimenziót nyit mind az európai, mind a hazai növekedési kudarcok megértéséhez.

A könyv a gazdaságpolitika legfontosabb feladatával, fő kérdésével foglalkozik, nevezetesen, hogy miből lesz a gazdasági növekedés. A növekedésméletek evolúcióján keresztül mindenki számára érthetően felépíti azt a hipotézist, hogy ha csak a tőke és munkaerő ide-oda csoportosíthatására koncentrál a gazdaságpolitika (amit *Solow* [1956] eredeti modellje jelenít meg), azzal csak helyben topog, nem fog hosszú távú felzárkózási és növekedési pályára állni a gazdaság, aminek okát a csökkenő hozadék törvényében kell keresni. Ahhoz, hogy a két fenti termelési tényező termelékenység ne romoljon, sőt javuljon, megkerülhetetlen a technológia beillesztése a termelési függvénybe (lásd a *Solow–Swan*-modellt a *Swan* [1956]-ben). Sőt korunk technológiai ciklusainak rövidülése következtében lehetőség van a technológiai hatások befolyásolására, ahogy a könyv is idézi az endogén növekedésmélethez *Arrow* [1962/1979] *learning by doing* fogalmát, *Lucas* [1988] tovagyűrűző tudásra vonatkozó megállapításait vagy *Romer* [1986] azon növekedési modelljét, amely a felhalmozódó tudást is beépíti a növekedési tényezők közé. Mindezek azt hangsúlyozzák, hogy a tapasztalatnak, a tudásnak, és nem utolsósorban a „tanulásnak kedvező politikai környezetnek” döntő szerepe van a fenntartható növekedésben. „Azok az országok, amelyek elszigetelődnek a gondolatok szabad áramlásától, stagnálni fognak – állapítja meg Halmai Péter (37. o.) –, mert a kereskedelempolitikák és a nyitottság befolyásolják az innovációt és a növekedést.” Azt a kérdést azonban, hogy a képzési/oktatási rendszernek milyennek kell lennie, a könyv nyitva hagyja, a szerző nem részletezi ez irányú álláspontját, akárcsak a többi strukturális reform kérdésében.

A szerző holisztikus és multidiszciplináris szemléletmódját tükrözi, hogy nem egyszerűen csak összefoglalja a neoklasszikus növekedési modell kritikáit, majd azok figyelembevételével alkalmazza azt, hanem ő maga is keresztülmegy és az olvasót is átvezeti szellemi értelemben azon a tudományos evolúción, amely ütközteti a neoklasszikus *Solow–Swan*-modellt a keynesi alapokon nyugvó *Harrod–Domar*

modellel, majd beépíti az endogén növekedélméletet, és végül eljut a *Barro–Sala-i-Martin* [2004] endogén szintéziséhez. Mindezek a steril, elvonatkoztatott modellek pedig kiegészülnek a módszertani fejezetben az intézményi, történelmi, földrajzi és társadalmi tényezők keretrendszerével, amelyek szintén meghatározzák a gazdaság innovációs és növekedési képességét.

Az iparági koncentrációk történelmi környezetbe ágyazott politikai gazdaságtani magyarázata révén érthető meg például, hogy miért is van szükség a kis- és középvállalkozások versenyintenzitást fokozó jelenlétére a gazdaságban (136–138. o.), vagy az, hogy az inkább piaci mechanizmusokra támaszkodó Egyesült Államokhoz képest a lassan működő, bürokratikus európai intézmények (például az állami tulajdon nagyobb aránya, a munkavállalók erősebb védelme) miként növelik az EU termelékenység lemaradását (143. o.).

A szerző kiemeli a demográfiai leépülés hatásának szerepét is az előrejelzési számításokban (158–160. o.). Továbbá gazdaságpszichológiai szempontokra is felhívja a figyelmet, amikor például utal *Fukuyama* [2007] tézisére, amely a bizalom és a tranzakciós költségek közötti erős fordított kapcsolatra vonatkozik. Nem kerüli meg a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek negatív növekedési hatására vonatkozó empirikus szakirodalmat sem. Ez az átfogó tárgyalásmód azzal jár, hogy a téma mellékszálait illetően előfordulnak tézisszerűen megfogalmazott, vizsgálat helyett csupán szakirodalmi hivatkozással alátámasztott állítások, amiért ezek véleménynyé gyengülnek.¹

A könyv kiváló áttekintést nyújt a növekedés modellezésével és az európai országok növekedési problémáival foglalkozó elméleti és empirikus nemzetközi irodalomról. Újszerű, ahogy a szerző a növekedési modelleket összekapcsolja az integráció-gazdaságtannal és a növekedési számvitel módszertanával. Nem csupán önálló nemzetgazdaságokként vizsgálja az európai országok növekedési képességét, hanem arra is kíváncsi, hogy vajon az európai integráció mint növekedéstámogató modell sikeres-e azon célkitűzések megvalósításában, amit a lisszaboni stratégia, illetve az ezt folytató Európa 2020 stratégia fogalmaz meg a tudásalapú társadalom–jólét–fenntarthatóság keretrendszerében. Az integrációs folyamat növekedési mérlegének elemzéséhez segítséget nyújtanak a 2. fejezetben felvázolt termelési, méretgazdaságossági, hasznossági és piacelemzési függvények. Az itt felvázolt fedezeti és versenyképességi (*BE–COMP*) modell igazán változatos módon érzékelteti és relativizálja az európai növekedés közgazdasági tartalmát. Az integráció növekedésre gyakorolt hatásainak rövid elemzése nem kérdőjelezi meg a kettő közötti pozitív kapcsolatot, hanem alapvetően az integrációtól független, nemzeti szintű gazdaság- és társadalomszerkezeti problémákkal magyarázza egyes országok növekedési kudarcát. Továbbá a szerző idéz olyan empirikus elemzéseket, amelyek növekedési tényezőkre bontva igazolják, hogy önmagában az integráció következtében a növekvő nyitottság kedvezőbb beruházási és növekedési környezetet teremtett (100–104. o.).

¹ Például az 5.3. alfejezet azzal az állítással indít, hogy az eurócsatlakozás potenciális előnyei jelentősek voltak mindenki számára stb., noha 2010 óta nyilvánvaló, hogy az ily módon rögzített nominális árfolyam és az euróövezet nagy átlagához mért irányadó kamatszintek súlyos versenyképesség-vesztési és külső eladósodási következményekkel jártak az alulfejlett csatlakozók számára.

A tényezőkre bontás a növekedési számvitel módszertani lényege. Ám célja az, hogy a potenciális és a tényleges kibocsátás alakulását elemezze és összevesse. Az európai növekedési potenciál eróziója tárgyalásakor nagyon fontos felismerést közöl velünk a szerző: amíg az Egyesült Államok növekedési potenciálját csak átmenetileg rontotta a 2009-es világgazdasági válság, addig az euróövezet esetében a növekedési potenciál tartósan alacsonyabb sávba – sőt a görög–portugál–spanyol esetben negatív tartományba – került. Ami még megdöbbentőbb, hogy a legfejlettebb tagállamoknak (az EU-15) összességében a könyvben vizsgált utóbbi három évtizedben nem is volt olyan mértékű növekedési képessége, amekkora elegendő lett volna az Egyesült Államokhoz való felzárkózáshoz (120. o.). Ennek fényében az előbb említett EU-stratégiák növekedési, versenyképességi szempontból vágyálmokká válnak. A 2000-es években csatlakozott kevésbé fejlett tagállamokra elvégzett empirikus elemzés azt is kétségessé teszi, hogy ezek a gazdaságok lehetnének az EU jövőbeli növekedésének motorjai. Úgy tűnik, hogy a világgazdasági és az európai válság következtében ezeknek a gazdaságoknak is sérült a kibocsátási képességük.

Innentől kapcsolódik igazán össze a növekedélmélet és az integráció-gazdaságtan. A könyv kétharmada arra a nagyon fontos kérdésre van kihegyezve, hogy az Európai Unió és egyes országcsoportjai képesek-e fenntartani a gazdasági növekedésüket hosszú távon a technológiai fejlődésen és az innovációs képességükön keresztül. Az endogén szintézis alapján létrejött növekedési modell a technológiai hatást a teljes tényezőtermelékenység (*total factor productivity*, *TFP*) fogalmán és statisztikáján keresztül ragadja meg. Ennek változása fejezi ki a tőkeeszközök és a munkaerő termelékenységének alakulását, azaz a technológiai fejlődést, valamint a tapasztalatok és tudás felhalmozódását. A szerző által ily módon elvégzett számítások súlyos strukturális problémára világítanak rá.

Elszomorító az az eredmény, amit más tanulmányok is megerősítenek, hogy a válság tartós és lényeges visszaesést okozott az európai növekedési képességben, és még nem dőlt el, hogy ez a veszteség tovább növekszik-e, vagy Európa késleltetve képes lesz-e arra, hogy legalább a korábbi növekedési trenddel párhuzamos, de időben elcsúsztatott pályára visszaálljon.

A szerző a veszteség elsődleges magyarázatát abban találta meg, hogy a válság következtében a kockázati felárak tartósan magasabb szintre álltak be, így a tőkefelhalmozás tartósan alacsonyabb mértékű (amit csak erősít, ha hozzátesszük, hogy a válság hatására átmenetileg a tőkemegtérülés is romlott). A beruházások visszaesésének következtében a hosszú távú természetes vagy egyensúlyi munkanélküliség (e könyvben a $NAWRU^2$) tartósan és jelentősen megemelkedik, mivel a szerző él azzal a keynesi feltételezéssel, hogy a bérek lefelé rugalmatlanok. Ez ugyan igaz lehet bizonyos szektorokra, de a mai modern gazdaságokban létező béren kívüli juttatások vagy a műszakpótlékok rendszere, a munkaidő és kötelező pihenőnapok időbeli kötöttsége és törvényi szabályozhatósága a válság során a gyakorlatban lehetővé tett bizonyos fokú bérrugalmasságot, ha a politikai rugalmasság is megvolt hozzá. Mindenesetre

² *NAWRU*: *Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment*, a munkanélküliség nem növekvő bérek melletti rátája.

abban igaza van a szerzőnek, hogy a hosszú távú (természetes) munkanélküliség szintjének tartós emelkedése a potenciális kibocsátás tartós csökkenéséhez vezet, ami pedig a már említett különböző áttéteken keresztül a teljes tényezőtermelékenységre is negatívan hathat. Ugyanakkor a szerző ebben az esetben nem számol olyan forgatókönyvvel, amely már az általa is szorgalmazott strukturális átalakulást beépítve az EU-n belül átrendeződő munkaerőpiacot feltételez a mind földrajzi, mind ágazatközi értelemben növekvő munkavállalói mobilitás révén.

Azzal együtt, hogy a szerző által a β -konvergenciára elvégzett számítások felzárkózást mutatnak, a könyv mégiscsak egy széttartó Európát vázol fel. Már a TFP – és a potenciális kibocsátás – vizsgálatához összerendezett országcsoportok adatai is utalnak a divergenciaproblémára, de az 5.3. ábra összefüggései explicite megerősítik ezt (227. o.). E szerint a munkaóra-ra vetítve nagyobb termelékenyséű országok TFP-je gyorsabban növekszik. Az egyes tagállamok elemzésére a szerző újítása az úgynevezett felzárkózási ráta (221. o.), amely adott tagállam felzárkózási sebességét méri évről évre. Kétséges azonban, hogy ez megfelelő-e az országok összehasonlítására oly módon, ahogy azt az 5.2. táblázat (223. o.) sugallja, ha a tagállamok jövedelmi felzárkózása egymáshoz képest jelentősen eltérő bázisról indul.

Bár a kötet első harmadában a szerző a klasszikus történelmi-földrajzi összefüggések szerint csoportosítja az országokat a növekedési potenciál erőzójának szemléltetésére, a további elemzéshez már újszerű megközelítésben klaszterezi a tagállamokat a potenciális növekedési ütem, a fejlettség, a külső egyensúly, a beruházási ráta és a lisszaboni stratégiában megfogalmazott reformok előrehaladottságának függvényében. E csoportosítás képlékenységet is jól mutatják a 4.3. és a 6.1. ábrákon megjelenített mozgások, átsorolások. Természetesen a potenciális kibocsátás és az innovativitás visszavezethető lenne további tényezőkre is. Érdemes lenne végiggondolni, hogy a Hofstede-féle kulturális dimenziók mennyire meghatározóak ezekre a képességekre (*Hofstede* [1980]).

Nemzetközi összehasonlításban is jelentős az az irodalomáttekintés, amit a növekedési modellek, a technológia és termelékenység növekedési hatásai, az innovációt korlátozó tényezők, az európai növekedési potenciál, a válság növekedési szimulációi témákban a szerző elvégzett. Így a könyv nem csupán az empirikus eredmények újszerűsége miatt értékes tudományos mű, hanem módszertani útmutatóként és esettanulmány-szerű szemléltető eszközként is alkalmazható. Mindezek mellett közérthetősége a gazdasági kormányzásban részt vevő különböző állami és vállalati döntéshozók számára is újdonságot jelenthet. A könyv tudományos hatását tovább növeli, hogy a szerző igyekezett magyarítani olyan közgazdasági szakkifejezéseket, amelyeket szakmai körökben még inkább angolul használnak. Igaz, furcsán hat állandósult állapotnak nevezni a *steady state* kifejezést, amelynek a konszenzusos fordítása az „egyensúlyi állapot”, de a könyv összefüggésrendszerében is kifejezőbb lett volna a „tartós állapot” kifejezés. Néhol pedig félbemarad a magyarítási lendület. Például az „indukált tőkeképződés” kifejezéshez (78. o.) szerencsés lett volna rövid magyarázatot fűzni.

A könyv attól válik érdekfeszítővé, hogy a szerző egy jól meghatározott és fontos fogalom köré építi fel mondanivalóját: potenciális kibocsátás a termelékenység függvényében. Minden egyes alfejezetnek megvan a maga szoros kapcsolódási pontja

ehhez, amellyel közelebb visz minket a probléma feltárásához és a megoldáshoz. Így módszertani és empirikus vizsgálatai átütő eredményeket hoztak az európai termelékenységi és növekedési kérdésekben. Nem meglepő, hogy az elemzés által alátámasztott és igazolt makropolitikai végkövetkeztetések jól ismert strukturális reformokat idéznek a dereguláció, a tudás és innováció, valamint a kedvező és kiszámítható gazdaságpolitikai környezet fogalmakkal leírható szemléletben.

A könyv elsődleges célja, hogy rámutasson a strukturális problémára, és igazolja annak meglétét, illetve hogy szemléltesse annak komoly következményeit. Ezért a szerző fő szempontja nem a vázlatosan felvázolt strukturális reformok konkrét rendszerének bemutatása volt, hanem az, hogy felhívja a figyelmet: „Az európai növekedési potenciál és a növekedési modell újjászületésének egyedüli lehetősége az európai gazdaság és társadalom működési módjának mélyreható, a potenciális növekedést támogató strukturális reformok révén történő megújítása.” (341. o.)

Hivatkozások

- ARROW, K. J. [1962/1979]: A termeléssel szerzett tudás jelentősége a gazdasági elmélet számára. Megjelent: *Arrow, K. J.: Egyensúly és döntés. Válogatott tanulmányok.* Fordította: *Szabó Judit.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 299–321. o.
- BARRO, R. J.–SALA-I-MARTIN, X. [2004]: *Economic Growth.* 2. kiadás. MIT Press, Cambridge, MA.
- FUKUYAMA, F. [2007]: *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- HOFSTEDE, G. [1980]: *Culture’s Consequences: International Differences in Work-Related Values.* Sage, Beverly Hills, CA.
- LUCAS, R. [1988]: On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22. No. 1. 3–42. o.
- ROMER, P. M. [1986]: Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 94. No. 5. 1002–1037. o.
- SOLOW, R. [1956]: A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70. No. 1. 65–94. o.
- SWAN, T. W. [1956]: Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, Vol. 32. No. 2. 334–361. o.

Kutasi Gábor